

نگاهی به نسخه‌های خطی فارسی مؤسسه شرق‌شناسی سارایوو

دکتر نامیر کاراخلیلوویچ *

به یاد شادروان ایرج افشار

است: از بین بردن هرگونه اثری و شاهدهی درباره وجود فرهنگ و تمدن اسلامی در کشور بوسنی و هرزگوین. تنها ۱۰۸ مجلد خطی شامل ۲۰۳ اثر مستقل، که در روزهای حملات وحشیانه متجاوزین در ساختمان مؤسسه قرار داشت، بر جای مانده است. از آنجا که فهرست‌های قبلی نسخه‌های خطی مؤسسه نیز در آتش سوخته بود، مسئولان مؤسسه تصمیم گرفتند تا فهرست جدید نسخه‌های باقی مانده مؤسسه شرق‌شناسی تدوین و منتشر شود. تحقق این امر، به خانم دکتر لیلی غازیچ، یکی از پژوهشگران برجسته و خستگی‌ناپذیر مؤسسه سپرده شده بود. سرانجام، در سال ۲۰۰۹ میلادی فهرستی در آمده است که ناشر آن، به صورت مشترک، مؤسسه شرق‌شناسی سارایوو و بنیاد «الفرقان» لندن هستند.

از ۱۰۸ مجلد خطی که امروز در اختیار مؤسسه شرق‌شناسی سارایوو است، ۵۳ مجلد از مجموعه قبلی نسخه‌های خطی آن مؤسسه حفظ شده است؛ ۳۴ مجلد در دورانی از سال ۱۹۹۵ تا سال ۲۰۰۲ میلادی خریداری شده، در حالی که ۲۱ مجلد به عنوان هدیه از طرف شخصیت‌ها و مؤسسات مختلف داخلی و خارجی، بر مجموعه امروز نسخه‌های خطی مؤسسه شرق‌شناسی اضافه شده است.

در فهرست جدید، گزارش‌ها درباره نسخه‌ها به فصل‌های چهارگانه عربی، ترکی، فارسی و بوسنیایی تقسیم شده است. تعداد نسخه‌های خطی فارسی از تعداد نسخه‌های خطی عربی و ترکی کمتر است و از تعداد ده نسخه تجاوز نمی‌کند. اینک، ضمن تقسیم‌بندی موضوعی، به معرفی مختصر نسخه‌های خطی فارسی موجود در مؤسسه شرق‌شناسی سارایوو می‌پردازیم.

مؤسسه شرق‌شناسی سارایوو، یکی از مؤسسات معتبر علمی و پژوهشی کشور بوسنی و هرزگوین به شمار می‌آید. این مؤسسه در سال ۱۹۵۰ میلادی تأسیس شده است. هدف اصلی فعالیت‌های مؤسسه، تحقیق میراث مکتوب کشور بوسنی و هرزگوین به سه زبان شرقی (یعنی عربی، ترکی و فارسی) است. آن میراث، شامل آثار متعددی در رشته‌های مختلف علمی و ادبی است که به دست دانشمندان و ادیبان بوسنیایی، به سه زبان شرقی مذکور نگاشته می‌شده‌اند.

از زمان تأسیس مؤسسه، فعالیت‌هایی برای جمع‌آوری نسخه‌های خطی و تحقیق آن آغاز شده بود. در دهه نود قرن بیستم، گنجینه نسخه‌های خطی مؤسسه شرق‌شناسی سارایوو دربرگیرنده ۵۲۶۳ مجلد خطی بود. در این گنجینه، نسخه‌های خطی آثاری در علوم اسلامی، عرفان و تصوف، فلسفه (و به خصوص در منطق)، ریاضیات، تاریخ، جغرافیا و... نگهداری می‌شد. علاوه بر این، تعداد نسبتاً زیادی از نسخه‌های خطی آثار ادبی (دیوان‌های اشعار شاعران بوسنیایی و عثمانی، یا اشعار پراکنده شاعران مختلف در مجموعه‌های اشعار)، آثار منثور و غیره، در این گنجینه موجود بود. اما بلافاصله پس از آغاز تجاوز خونین به کشور بوسنی و هرزگوین و بخصوص به شهر سارایوو (پایتخت کشور که تقریباً به حالت محاصره کامل در آمده بود)، ساختمان آن زمان مؤسسه شرق‌شناسی یکی از اهداف اول حملات متجاوزین قرار گرفته و در عین ناباوری و وحشت و حسرت فرهنگ‌دوستان و فرهیختگان کشور ما و سراسر جهان، در روزهای آغازین جنگ به کلی در آتش سوخته است، تا خسارت به وجود آمده برای همیشه جبران‌ناپذیر شود.

البته، هدف این وحشی‌گری غیرقابل توصیف کاملاً روشن

* سرپرست بخش زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سارایوو

نام کاتب: محمد مصطفی الأماسی

الف. عقاید

۱. الدرّ الفرید فی معرفة مراتب التوحید

مؤلف: محمد عزالدین یوسف، ملقب به محمد شیرین.

تاریخ کتابت: ۱۰۳۸ هـ. ق.

نام کاتب: محمد بن مصطفی الأماسی

۲. ترجمة من رسالة فواتح الجمال و ما فوائد

ترجمه بخشی از رساله مفصلی که اصل آن به زبان عربی نگاشته شده است. نام مترجم در دست نیست.

مؤلف: نجم‌الدین کبری

تاریخ کتابت: ۱۰۳۸ هـ. ق.

نام کاتب: محمد مصطفی الأماسی

۲. كشف الأسرار

مؤلف: نورالدین نعمت‌الله الولی

تاریخ کتابت: ۱۳۰۸ هـ. ق.

نام کاتب: محمد بن مصطفی الأماسی

۳. زبدة الطريق الى الله

رساله‌ای تقسیم‌شده به شانزده باب.

مؤلف: درویش علی بن یوسف کرکاری

سال تدوین رساله: ۸۰۵ هـ. ق.

تاریخ کتابت: ۱۰۳۸ هـ. ق.

نام کاتب: مصطفی الأماسی

۳. اعتقادنامه

اثری است منظوم همراه با ترجمه به زبان ترکی. درباره تاریخ

کتابت و نام کاتب اطلاعی در دست نیست.

مؤلف: عبدالرحمن جامی

ج. ادبیات

۱. بوستان سعدی

درباره تاریخ کتابت و نام کاتب اطلاعی در دست نیست.

۲. نظم

سروده شاعری ناشناس که دارای ۴۰ بیت است. از بیت پایانی می‌توان حدس زد که تخلص شاعر «کامل» بوده است.

بیت آغازین:

ای فلک بیداد بی‌رحمی بدیتان کرده‌ء

وی اجل ملک جهانرا باز ویران کرده‌ء

بیت پایانی:

سال آن کامد باقلیم و زدینی شد بکام

جوی ای کامل رمز مصراع این زیبا کلام

درباره تاریخ کتابت و نام کاتب اطلاعی در دست نیست.

۴. رساله در وجود خدا

رساله‌ای درباره نور الهی، راه به سوی خدا و تسلیم به او.

رساله به زبان‌های فارسی و عربی نگاشته شده، ضمن این که توضیحاتی به زبان ترکی نیز آورده شده است.

مؤلف: احمد بن سلیمان بن کمال پاشا

تاریخ کتابت: ۱۳۰۸ هـ. ق.

نام کاتب: محمد مصطفی الأماسی

۵. رساله فی العقائد

رسائل کوتاه در عقاید اسلامی که از مؤلف آن اطلاعی در دست نیست.

تاریخ کتابت: ۱۳۰۸ هـ. ق.

نام کاتب: محمد مصطفی الأماسی

ب. عرفان و تصوف

۱. رساله نور

رساله‌ای است درباره نور الهی. به عنوان رساله نوریه و پرتونامه نیز معروف است.

مؤلف: شهاب‌الدین سهروردی

تاریخ کتابت: ۱۰۳۸ هـ. ق.

به امید این که اندوخته‌های خطی مؤسسه شرق‌شناسی ساراویو، و بخصوص تعداد نسخه‌های خطی فارسی موجود در آن مؤسسه، روزافزون گردد.

